

Ve skutečnosti to byl jejich strach...

Viktor Emanuel Frankl napsal slavnou knihu o tom, jak psycholog prožívá koncentrační tábor. S profesorem Jaro Křivohlavým (1925) jsme hovořili o tom, jak psycholog prožíval únor 1948.

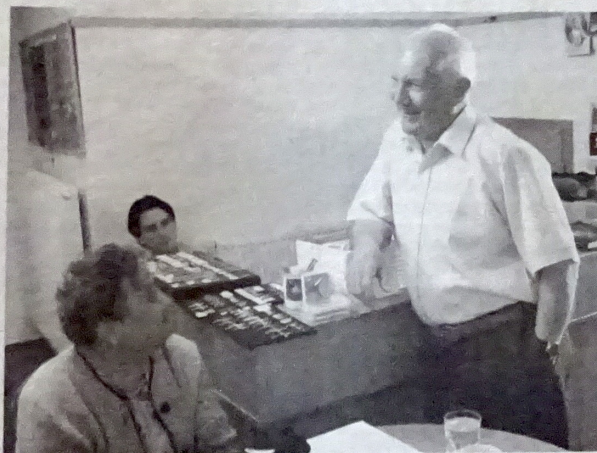
V únoru 1948 jste bydlel v pražské Kaprované ulici jen pár metrů od Staroměstského náměstí. Jaké máte vzpomínky na tehdejší události?

Bydlel jsem na skutečně strategickém místě. Dva momenty, které jsem prožil přímo v únoru, se mnou opravdu „zacvičily“. Jako filosoficko-katolický student jsem si přivydělával vyučováním na jazykové škole. Měl jsem práci v rodině ve Vínohradském divadle, učil jsem šere vyslovnosti cizích slov. Pootevřeným oknem jsme najednou uslyšeli velký hluk. Hlasy se nahrmili k oknům a jeden z nich vykřikl: „Co je tohle za divadlo?“ Byl to průvod prokomunisticky orientovaných studentů, který směřoval na Staré Město.

Zanedlouho jsem tím směrem šel i já. Chtěl jsem projít Staroměstským náměstím, ale cesta byla zahrazena. Průchod hlídali zarputilí strážníci, kteří mě odmítli pustit. Na otázku, jak se mám tedy dostat domů, mi sdělili: „To je vaše věc, ale tudy ne.“ Z náměstí jsem slyšel velký hluk. Jeden den jsem se tak sešel s vyjádřením zcela rozdílných postojů.

Komunisti se chopili moci. Kdy vás tehdejší události „dostihly“?

Prožíval jsem je jako student filozofické fakulty, kde atmosféra doslova vřela, jako když se vaří voda. Velice brzo začaly probíhat protesty, kdo jimi neprošel, nesměl dál studovat. Spolužáci prověřovali studenty, kteří byli členy KSČ. Prověřková komise, před níž jsem stál, se skládala z jediného člověka – mladé soudružky Konvalinkové. Jakmile v mých materiálech zahlédla, že jsem členem národně socialistické strany (nebyl jsem v ni aktivní, přihlásil mě do ní tatínek), bylo zle. „Tím vaše studium končí“, oznámila mi. Rozložil jsem se. Řekl jsem jí, s jakými komunisty, kteří pracovali v čele dění, jsem byl za války zavřený v koncentráku a že nám tam o tom, jak to bude vypadat po jejich vítězství, vyprávěli něco do té doby. Soudružka dostala strach, že bych se za někým z nich mohl zajít, a své rozhodnutí změnila. Mohl jsem studovat dál.

Profesor Jaro Křivohlavý říká: „Marx-leninismus se stal pro své vyznavače náhražkou náboženství.“
Snímek autor

Ne všichni měli takové štěstí.

Samá soudružka Konvalinková vyhodila řadu studentů, a to včetně těch, kteří měli před absolutoriem. Na filozofickou fakultu chodila řada lidí, která byla zaměřená i na politiku. Co se týče společenských souvislostí a dopadů, byli jsme proto trochu napřed před ostatními fakultami.

Co se tehdy dělo v lidských duších?

Z biologie se můžeme přiučit tomu, že mladý organismus je velice křehký a může ho ohrozit řada nemocí. Mám dojem, že to s námi bylo po roce 1945 podobné. Lidé byli zmateni. Někteří viděli v sovětských vojenských záchranu – nejen před Němci, ale vůbec, v obecném slova smyslu. Mnozí další se rozhodli, že se k nastupujícím silám přidají čistě ze zistných úmyslů. Komunisti sami nehovořili o své partaji jako o běžné politické straně, ale o něčem, co se podobalo vojsku – když se sešli, jednali o taktice a strategii... V první řadě jim šlo o moc.

Někdy se mluví o „věřících“ komunistech.

Ano, marx-leninismus se pro ně stal náhražkou náboženství. Neviděli, neslyšeli nic

jiného. A svou ideologií se snažili cpát i do ostatních. Brzy potom jsem šel na vojnu a když jsme nacističtí útok, měli jsme křičet: „Za Stalina!“ Ovšem právě tím, že do toho lidé tak nutili a jejich „víra“ nebyla autentická, začala se mnohým lidem protivit. V únoru ale ještě bylo nadšených lidí velice mnoho. Jedna studentka mi řekla: „Vy křesťané jste se na světě dva tisíce let pokoušeli udělat pořádek. My, komunisti, ho uděláme během dvaceti let. Uvidíš!“ Skutečně o tom byla přesvědčená.

Byla s takovými lidmi možná diskuse?

Na schůzích bylo možné říkat pouze slova obdivu a naděje. Diskusní příspěvky byly dopředu určeny, nešlo o žádný rozhovor, ale o monolog několika lidí. Kdyby člověk třeba řekl, že i v té opěvované Rudé armádě proběhly obrovské čistky, bylo by to označeno za propagandu a následovala by otázka: „Kdo ti to řekl?“

Lidé byli asi úplně extaticí.

V pozdní fázi normalizace se komunistům říkalo fedkvičky – navrch červená, uvnitř bílá. Brzy po válce to ale nebyly žádné fedkvičky, nýbrž červené řípy – rudé skrz naskrz, ani nitka bílá. Je dobré si uvědomit, že nadšení je

nakažlivá záležitost. Každý dav na jednotlivce, jenž ho spoluvytváří, do značné míry působí infekčně.

Proto tedy ten důraz na kolektivismus.

Samozřejmě. A co bylo odlišné, bylo označeno za západní infiltraci. I někteří mí spolužáci zahofeli pro něco, čemu říkali marxistická psychologie. Dost dobře nevěděli, co by to mělo být, ale chtěli, aby z toho kantorů zkoušeli. Když pak po letech vystřízlivěli, divili se svému chování. Na přelomu padesátých let byli ale přesvědčeni, že prožívají – a spoluvlivňují – vrchol dějin lidstva.

Takto vyhocené nadšení povolává na druhou straně stejně intenzivní polaritu strachu. Strach byl pro komunisty přímo pracovní metodou.

Ti, kteří nebyli novým větrem uhranuti, byli konsternováni tím, co se děje. A do toho přicházely informace o prvních popravách... Pořád jsme se měli něčeho bát a být rádi, že je to alespoň takové, jaké to je. Vždyt by to mohlo být ještě horší. K tomu se přidalo pocit neustálého vnějšího i vnitřního ohrožení. Nepřítel musel být všude, pomalu na každém pracovišti. A strach opravdu pracoval. V jedné fázi po dokončení vysoké školy jsem se rozhodl dodělat si elektrikařskou průmyslovku – jednak kvůli pracovnímu uplatnění, kdyby mě vyhodili z práce (k čemuž pak skutečně došlo), a za druhé proto, abych lépe rozuměl odposlouchávacím zařízením. Dnes to vypadá naivně, ale tehdy jsme měli obavy, že nás sledují, i když se jdeme třeba projít po parku. Ve skutečnosti to byl jejich, komunistický strach. Sami se báli. Jednoho bratra ze sboru lákali do strany a on to odmítl s tím, že nemůže být nikdy komunistou: „Vy věříte v nepřátelství, kdežto já věřím v přátelství.“

I dnes přednášíte. Předpokládám, že se studenty někdy mluvíte také o těchto událostech. Nakolik je to pro ně pouze dávná historie?

Pohybují se mezi studenty léta a máme k sobě vzájemně otevřeno. Na minulost se mě někdy ptají, ale ty dotazy nejsou často informované. Jeden student se mě zeptal: „Vy jste byl zavřený v koncentráku. Proč jste neutekl?“ Mladí si neuvědomují, že to byly události, které bytostně ovlivnily život jejich prarodičů i rodičů. Možná je na takovou reflexi pořád ještě brzo. Třeba musí přijít ještě další generace...
ALEŠ PALAN